

Kakskümmend aastat hiljem: ajalookirjanduse aastapreemia 2015

Eesti ajalookirjanduse aastapreemiat on nüüdseks välja antud juba kakskümmend korda. Veel veidi kannatust ning üsna pea kerkib tunnustuse väljaandmise lugu ise potentsiaalse uurimisprobleemina ajaloolaste vaatevälja. Mine tea, ehk esitatakse monograafia eesti ajalookirjanduse aastapreemia saamisest ühel päeval nominendina žüriile hindamisekski, kuid see selleks. Rahvusarhiivi kodulehel leiduvat sisukamate ja kaunimate ajalooraamatute nimekirja¹ on igatahes juba praegu väga huvitav silmitseda, adudes mitmeid interpreteerimisvõimalusi ning ainekast kas või Eesti ajaloomõtte arengu üle arutlemiseks. Näiteks torkab silma, et üldkäsitluste suhtelise rohkuse kõrval on äramärkimist leidnud eelkõige uurimused varauusajast ja „ülespoole“; vaid korra on laureaadiks nimetatud arheoloogiaalane teos. Võib ju spekuloida, et ilmselt „pilt paraneb“ Eesti ajaloo I köite ilmumisega, kuid mingeid suundumusi ja prioriteete võiks praegune nimekiri ometi kaardistada.

Tähtpäevahõnguline oli ka 14. mail Tallinnas Ajaloo Instituudi *dieles* toimunud 2014. aasta preemia väljaandmine ning nominentide kiitmine. Ürituse alguses meenutasid Priit Raudkivi ja Priit Pirsko kokkukulnutele, kuidas kõik tegelikult oli, ning tõdesid, et kunagine Ajalooarhiivi ja Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi algatus on osutunud elujõuliseks ning sellest on saanud oluline aasta sündmus. Enne diplomite jagamist nominentidele mälestati vaikuseminutiga hukkunud kolleegi Indrek Paavlet.

Selle aasta ajalookirjanduse aastapreemia nominentideks esitati neliteist teost:

- 1) Kunsttööstuskoolist Kunstiakadeemiaks. 100 aastat kunstiharidust Tallinnas. Koostanud Mart Kalm. Eesti Kunstiakadeemia, 2014.
- 2) Krista Kodres. Esitledes iseend. Tallinlane ja tema elamu varauusajal. Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2014.
- 3) Tallinna ajaloo lugemik. Dokumente 13.–20. sajandini. Toimetanud Lea Kõiv, koostanud Tiina Kala, Juhan Kreem, Lea Kõiv, Kalmer Mäeorg, Anu Mänd, Triin Parts. (Tallinna Linnaarhiivi toimetised; 14.) Tallinna Linnaarhiiv, 2014.
- 4) Epp Lankots. Moodsa arhitektuuri kriitiline historiograafia. Modernsuse käsitlused Leo Gensi ja Leonhard Lapini arhitektuuriajaloolistes tekstides 1960.–1980. aastail. Eesti Kunstiakadeemia, 2014.
- 5) Mati Laur, Kersti Lust, Priit Pirsko, Ülle Tarkiaisen. Talude pärisekossimine Pärnumaa andmestiku põhjal. (Scripta Archivi Historici Estoniae). Eesti Ajalooarhiiv, 2014.
- 6) Piret Lotman. Heinrich Stahli elu ja looming. (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised; 14. A, Raamat ja aeg; 3). Eesti Rahvusraamatukogu, 2014.
- 7) Indrek Paavle. Õiguse ja omariikluse eest. Otto Tief (1889–1976), (Riigivanemad). Rahvusarhiiv, 2014.
- 8) Iseseisvusmanifest. Artikleid, dokumente ja mälestusi. Koostanud Tõnu Tannberg ja Ago Pajur. Rahvusarhiiv, 2014.
- 9) Esimene maailmasõda ja Eesti. Koostanud Tõnu Tannberg. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 22 (29)). Eesti Ajalooarhiiv, 2014.
- 10) Kari Tarkiaisen, Ülle Tarkiaisen. Mere-tagune maa. Rootsi aeg Eestis 1561–1710. Varrak, 2014.
- 11) Andres Tvaari. Rahvasterännuaeg, eelviikingiaeg ja viikingiaeg Eestis. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014.
- 12) Jaak Valge. Punased. I. Tallinna Ülikooli Eesti Demograafia Instituut, Rahvusarhiiv, 2014.
- 13) Aldur Vunk, Tiit Kask. Pärnu kuurort. Valikud ja otsused. Pärnu Muuseum, 2014.
- 14) Tallinna puitarhitektuur. Toimetanud Leele Välja. Eesti Arhitektuurimuuseum, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2014.

¹ Vt. Eesti ajalookirjanduse aastapreemia. Rahvusarhiivi koduleht: <http://www.ra.ee/et/ajalookirjanduse-aastapreemia/> (06.06.2015).

Teoseid hindavasse komisjoni kuulusid dr. Tiina-Mall Kreem (Eesti Kunstimuuseum), dr. Enn Küng (TÜ Ajaloo ja Arheoloogia Instituut, 2013. aasta preemia laureaat) ja dr. Kaarel Vanamõlder (TLÜ Ajaloo Instituut; Akadeemiline Ajalooselts).

Ka sel aastal polnud universaalsete hindamiskriteeriumite seadmine erineva sisu, struktuuri ja eesmärgiga koostatud teoste ning lõpliku otsuse langetamine sugugi lihtne. Raamatud läbitöötanuna, selekteerisime esiviisiku ning asusime välja selgitama võitjat. Korraga selgus, et komisjoni arvamus parima teose osas on ootamatult ühtne. Oma eelistuse kontrolliks kasutasime seejärel aastapreemia statuudi võimaldatud vabadust kaasata kandidaate raamatute hindamiseks täiendavat eksperdiabi² ja kutsusime lisajõuna appi suurte kogemustega Priit Raudkivi. Pärast hääletust, millest üks komisjoni liige end eetilistel kaalutlustel taandas, oli siiski selge: 2014. aasta Eesti ajalookirjanduse aastapreemia laureaadiks on Piret Lotman ja tema monograafia „Heinrich Stahlil elu ja looming“.

Aastapreemia üleandmisel otsustasime peatuda põgusalt kõigil sõelale jäänud viiel teosel, ehkki nii need kui ka kõik teised nominendid väärisksid pikemat tutvustust. Artiklikogumik „**Esimene maailmasõda ja Eesti**“ esindab Ajalooarhiivi toimetiste sarja tuntud kvaliteeti. Väheuuritud teema tiptasemel käsitletused (autoriteks Tõnu Tannberg, Aadu Must, Toomas Karjahärm, Liisi Esse, Mati Krõnström, Maie Pihlamägi, Kersti Lust, Ago Pajur, Lea Teedema, Ivo Juurvee, Reigo Rosenthal, Aigi Rahi-Tamm) esitavad vaatenurki nii laiemale üldistusastmega kui ka n.-ö. rohujuure tasandilt. Lisaks teaduslikule panusele on kogumikul ka pedagoogiline tähendus – kindlasti on artiklid hästi kasutatavad ka õppetöös.

Indrek Paavle monograafia *Otto Tiefist – „Õiguse ja omariikluse eest“* – on rikkalikele allikmaterjalidele tuginev põnevalt kirjutatud lugu mehest, kes ilma 1944. aastal toimunud võib-olla poleks sattunudki kõrgendatud tähelepanu alla. Tiefi elu tervikuna vaatlev teos joonistab detailirohke pildi (noore) haritlase võimalustest ja valikutest möödunud sajandi alguses, tuues esile uusi või seni vähe käsitletud aspekte hilisema riigimehe elust (nt. Tiefi poliitilised eelistused enne Vabadussõda). Ko-

hati dokumentaalfilmilikult mõjuv tekst jookseb latusalt ning raamat on riigivanemate sarjale kohaselt väärilt vormistatud.

Tallinna Linnaarhiivi toimetiste sarjas ilmunud „**Tallinna ajaloo lugemik**“ esitab 129 ajalooallikat ajavahemikust 1219–1917. Valik on mitmekesine ja läbimõeldud ning esitus metoodiliselt ladus – lisaks tõlkele on iga allikas varustatud ka konteksti selgitavate põhjalike kommentaaridega. Kauni kujundusega kogumik on ühelt poolt väga heaks näiteks, kuidas peaks ajalugu populariseerima, teisalt kindlasti abimaterjaliks kutselistele uurijatele.

Krista Kodrese monograafia „**Esitledes iseend**“ näol on tegemist pikaajalise uurimustöö suurepärase finaalliga. Monograafia tugevuseks on ajaloo teoreetilise ja empiirilise ainese tasakaalustatus, kohaliku materjali (esemete, hoonete, käsikirjaliste ja pildiliste arhiiviallikate, trükitekstide) veenev sidumine varauusaegse Euroopa omaga. Tohtu lugemusega autori käsitus on moodsa, interdistsiplinaarset lähenemist soosiva ajalookirjutuse omamoodi musternäide: poliitiline ja majanduslik ajalugu, arhitektuur, kunst ja käsitöö, teoloogia ja filosoofia põimuvad omavahel sedavõrd, et võimatu on monograafiat ühegi traditsioonilise ajaloo alaliigi, nt. kunstiajaloo alla lahterdada. Kunstiajaloo-alase tööna on monograafia mõistagi ka eeskujulikult vormistatud.

Piret Lotmani monograafia „**Heinrich Stahlil elu ja looming**“ on rikkalikele allikmaterjalile, põhjalikule lugemusele ja laiale silmaringile rajanev suurepärase akadeemiline uurimus, mis võtab kokku autori aastakümnete jooksul tehtud töö. Lotmani lähtepositioon Heinrich Stahliga tegelema asumisel ei olnud kerge, sest varasemad uurijad on sellele keele- ja kirikumehele omistanud mitmeid epiteete, mis üldjuhul pole positiivsete killast. Lotmani läbivaks püüdeks on näha Stahlis inimest, mõista tema tegevuse motiive, ehkki allikaid, milles kirikumees oleks end inimlikust aspektist avanud, meieni jõudnud ei ole. Lotman ise rajab oma arusaama Stahlilt kui fanaatilisest, st. pühendunud protestantseerijast, vaadeldes tema tegevust ühelt poolt Rootsi kirikupoliitika ning teiselt poolt ortodoksse luterluse ideede ja vaadete kontekstis. Seega on tegemist interdistsiplinaarse käsitlemusega, mis pakub sisukat lugemist nii ajaloolastele kui teoloogidele.

² Vt. Eesti ajalookirjanduse aastapreemia statuut, punkt IV: Ekspertkomisjon: http://www.arhiiv.ee/public/EHA_Ajalooarhiiv/Ajalookirjanduse_aastapreemia/preemia_statuut_2012.pdf (06.06.2015)

Piret Lotman koos auhinnatud monograafiaga.
Foto: A. Anderson.

Oluline on ka laiem ajalooline ning ruumiline taust, millesse keele- ja kirikumees on asetatud. Raamat on küll fokuseeritud Stahlile, aga annab ühtlasi hea ülevaate Rootsi kiriku- ja kultuuripoliitikast ning Läänemere provintside Eesti- ja Ingerimaa kirikuelust laiemalt. Tekst on lisaks hõlpsasti loetav, haaravalt kirjutatud, kusjuures autor eelistab jääda tagasihoidlikuks, samas jõuliselt Stahli esitledes.

Palju õnne laureaadile ja aitäh kõigile autoritele!

Kaarel Vanamõlder

Kaarel Vanamõlder

(1981), *PhD*, Balti regiooni saksa ajaloo ja kultuuri assistent, Tallinna Ülikool, Rüütli 6, 10130 Tallinn, kaarel.vanamolder@tlu.ee